

ПАРАДОКС ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ: ГРУП-РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД ДО ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Михайло Іванович Найдъонов

Розвиток новітніх засобів навчання, спрямований на зростання якості освіти, потребує опрацювання глибокого теоретичного підґрунтя інтенсифікації освітніх впливів на особистість, що навчається. Широке розповсюдження тренінгових технологій в сучасній вищій школі робить проведення такого аналізу вельми актуальним. Тренінги, які первинно виникли як засоби активного (інтенсивного) соціально-психологічного навчання, виступали певною альтернативою академічному формату. Стаючи все більш популярними і розповсюдженими, тренінги інколи втрачають свою специфіку (у випадку, коли від тренінгу існує лише назва, а проводяться традиційні заняття). Невиправдане спрощення тренінгових технологій призводить до їх девальвації. Проте, ще більшу небезпеку складає, на наш погляд, невинуватене і некомпетентне використання тренінгів, який запускає соціально-психологічні механізми без належного забезпечення їх контролю і відповідного управління. Безвідповідальне технологічне втручання в життєвий простір особистості здатне нанести надзвичайну шкоду. Саме тому на часі глибокий аналіз соціально-психологічного виміру тренінгових технологій як засобів впливу на суб'єктність людини, що навчається, - цьому присвячено нашу роботу.

Зростання кількості суб'єктів (агентів, акторів, авторів), що самі можуть визначати своє життя – з одного боку, та розширення взаємозв'язків і взаємозалежності між ними – з іншого, є важливим компонентом зростання складності сучасного світу. При цьому, перший аспект проявляється в зростанні демократичних тенденцій в сучасному суспільстві, а другий – в набірванні потужності глобалізаційних процесів. На перший погляд не кидається у вічі внутрішня суперечливість цих двох аспектів. Проте при переході на соціально-психологічний рівень аналізу вона стає явною в своїй парадоксальності. Зростаюча складність сучасного світу в

соціально-психологічному вимірі проявляється у феномені складнокоординованості. Джерела її виникнення полягають у збільшенні невизначеності, плинності і непередбачуваності процесів, якими опановують суб'єкти, їх власної суперечливості і взаємозалежності. Людство вчиться жити в умовах глобальної складності й турбулентності, і для опанування виникаючої складнокоординованості виявляються недостатніми відомі підходи запобігання когнітивному перевантаженню через редукцію, виокремлення і спрощення. Складне можна пізнати тільки складним, - дозволимо собі перефразувати тезу древніх філософів. Інтегративний потенціал наукового концептуального апарату, здатного охопити цю складну соціально-психологічну онтологію в усій її повноті, потребує адекватного нарощення.

В якості квінтесенції теоретико-методологічних проблем сучасної соціальної психології в її меті досягнення складної дійсності, виступає парадокс формування суб'єктності, який полягає в протиріччі між визнанням принципової самодетермінації суб'єкта, з одного боку, і наявності соціального впливу і необхідності формування суб'єктності задля конструктивного опанування складності сучасного соціального життя – з іншого. Цей парадокс у м'якшій формі дійсний і для задач емпіричного дослідження соціально-психологічних реалій суб'єктності. Яким чином можна вивчати суб'єктність? Адже визначення об'єктом дослідження певного суб'єкта, ми в певній мірі полишаємо його власної суб'єктності. Суб'єкт при цьому не зникає, як справедливо відмічає В.О.Татенко, але ж чи додає такий природничо-науковий погляд на суб'єктність щось по-суті здатне розкрити "спосіб буття, спосіб існування людини в його специфічній автономності як рівноправного і такого, що самовизначається в бутті, тотожного іншим лише в якості об'єктивної реальності"[1, 222].

Мета статті – провести теоретико-методологічне орієнтування щодо можливості подолання парадоксу формування суб'єктності на основі груп-рефлексивного підходу, що інтегрує сучасні вітчизняні і зарубіжні досягнення радикальної психології і наукової психотерапії, методології рефлексивного управління, суб'єктно-

вчинкової парадигми та теорії інтерсуб'єктивного простору. Ми робимо спробу окреслити теоретико-методологічне підґрунтя тренінгових технологій з груп-рефлексивної позиції.

Груп-рефлексивний підхід сформувався в українській психології протягом останніх двох десятиліть. Вирісши із традицій Харківської школи психології 80-х років (М.О.Густяков, О.К.Дусавицький, О.Ф.Іванова, О.М.Лактіонов, Г.К.Середа), груп-рефлексивний підхід визначився як напрям переосмислення і розвитку радянської школи психології рефлексії і творчості (І.М.Семенов, С.Ю.Степанов та ін.), а сили набрав в контексті спілкування із потужною київською когортою психологів (Г.О.Балл, С.Д.Максименко, Є.Д.Маргуліс, Є.І.Машбиц, В.О.Моляко, П.С.Перепилиця, Ю.Т.Рождественський, В.В.Рибалка, М.Л.Смульсон та ін.). Ключову роль у його остаточному методологічному вивершенні відіграло переосмислення суб'єктно-вчинкової парадигми (В.О.Татенко) й інтеракційної психології влади (В.О.Васютинський).

Введена В.О.Татенком теоретична орієнтація на суб'єктно-генетичний метод стала основою нашого підходу до вивчення авторської зацікавлено-відповідальної позиції не тільки індивіда, але й групи стосовно функціонування і розвитку рефлексивних процесів. Передбачену перспективу розвитку досліджень суб'єктності, яку запропонував В.О.Татенко, щодо перегляду акцентів від тенденції автономізації до універсалізації, розгляду об'єднань, ми пропонуємо реалізувати через визнання паритетності індивідуальної і групової суб'єктності.

Аналіз В.О. Васютинським інтерсуб'єктивності показав важливість визначення точки відліку, адже при переході з однієї на іншу та ж сама ситуація перетворюється чи то на інтрапсихічне поле (якщо за точку відліку береться індивідуальна суб'єктність), чи то на взаємні позиції і впливи учасників (коли за основу береться інтерсуб'єктивність). Розглядаючи нерозчленовану суб'єктність та взаємно означену дійсність спільної діяльності В.О.Васютинський наголошує на її інтерсуб'єктній природі: "заходячи у взаємодію в інтерсуб'єктивному просторі, індивіди

дають один одному взаємну інтерпретацію, їхні суб'єктності "проникають" одна в одну, утворюючи спільне символічне поле взаємодії, таку собі соціально квазіструктуру".[2,171].

Наша позиція полягає у відмові від додавання префіксу квазі- при розумінні явища групового суб'єкта. При переході від аналізу ситуації до аналізу події ми переходимо від аналізу інтерсуб'єктності до розуміння повноти групового суб'єкта, яка охоплює і знімає протилежні протиставлення. В межах групового суб'єкта інтрапсихічне поле охоплює вчинки, дії, позиції і впливи окремих учасників як складові взаємної інтрасуб'єктності. Ми спробували розглянути групову суб'єктність з ресурсної точки зору і виявили певний автоматизм зміни (флуктуації і взаємопереходів) інтрапсихічного й інтерсуб'єктного. При виснаженні ресурсів існування суб'єктності в індивідуалізованій формі відбувається нібито стрибок, перехід в групову синкретичну форму суб'єктності, яка онтологічно є первинною і більш ресурсною. Саме в ній накопичується потенціал виокремлення як наростання певних суперечностей, напруження, втоми від єдності. Взаємопереходи цих двох іпостасей суб'єктності відбуваються з накопиченням чинників подальшої само-детермінованості, це і складає онтологічну основу визнанню паритетності індивідуального і групового суб'єктів.

Групова рефлексія, про яку далі піде мова, дає змогу довести групову суб'єктність до її повноти, коли віддзеркалені індивідуальні і групові суб'єктності набувають такого рангу рефлексії і такої якості відображення суб'єктного змісту, що подальше їх нарощення стає не необхідним для здійснення наповненої сенсом спільної діяльності й буття.

Введення категорії групового суб'єкта, як логічного розвитку суб'єктно-вчинкової парадигми, покладено в основу нової методологічної схеми, яка об'єднує фундаментальне вивчення дійсності, прикладне дослідження і практику буття групових суб'єктів в спільному контурі значущої події по виробництву нових, унікальних, живих і потрібних знань. Принцип паритетності розповсюджується на

визнання партитетності дослідника і досліджуваного в таких подіях спільної творчості. При цьому дослідник вступає в цю суб'єктну взаємодію і в іпостасі групового суб'єкта професійної (психологічної) спільноти, як і досліджуваний не може бути від'єднаний від контекстів свого сенсової належності і дискурсивної убудованості в групових суб'єктів. В межах значущої для учасників події відбувається перетин і взаємопроникнення групових суб'єктів, формування нового простору інтерсуб'єктності і проходження до повноти групової суб'єктності.

Введення в дискурс наукової спільноти категорії групової суб'єктності трансформує когнітивні схеми аналізу психологічного, укорінені в механістичних природничо-наукових традиціях пошуку онтологічного субстрату психічного, суб'єктивного, суб'єктного. Не менші зусилля необхідні для перебудови традиційно односторонньої схеми визнання суб'єктного статусу за психологами (чи то дослідниками, чи то здійснювачами психологічного впливу).

Систематично спілкуючись із міжнародною спільнотою, починаючи з 1989 року, українські науковці школи групової рефлексії через спільний простір наукових дискусій на міжнародних конгресах внесли свій скромний внесок і в розвиток радикальної Європейської думки. Принаймні, можна чітко визначити спорідненість груп-рефлексивного підходу із радикальною психологією, яка розвивається у Великобританії [3], датського наукового підходу до психотерапії, який визначає психологічну практику як дослідницький процес [4] та інших напрямках.

І. Паркер в своїй новій книзі "Якісна психологія: вступ до радикальних досліджень" каже "психологія – є дуже вмілою в оберненні людей на речі, й одна із найбільших іроній сучасного психологічного методу в лабораторно-експериментальній парадигмі полягає в тому, що людей, яких вивчають називають "суб'єкти", в той час як актуально із ними поводяться як із об'єктами. В найбільш кількісних дослідженнях в психології реально лише психолог є суб'єктом, який спостерігає й вимірює поведінку інших" [3, 5]. Радикальні якісні дослідження, які пропонує Паркер, потребують серйозно взятися за ідею, що ті, кого ми вивчаємо, є

"актуально суб'єктами, навіть якщо ми знаходимо їх небезпечними або незгодні з ними. Треба весь час тримати в голові факт, що вони теж активно намагаються створити смисл того, що ми робимо в будь якому дослідженні" [3, 5].

В межах груп-рефлексивного підходу формулюється принцип спільного контуру, в якому забезпечується простір інтерсуб'єктності між досліджуваним і дослідником, створюється можливість досягнення повноти групового суб'єкта. У спільний контур соціально-психологічного аналізу вводиться не тільки суб'єкт-досліджуваний (особистість, група, організація), але й суб'єкт-дослідник в індивідуальній і груповій його іпостасі (психолог, команда тренерів, наукова спільнота). Фактично, це означає, що парадокс знесуб'єктнення у вивчення суб'єктності може бути подоланий створенням спільного контуру створення сенсу дослідницької події з обох боків суб'єкт-суб'єктної взаємодії – дослідника і досліджуваного. Ця теза в межах груп-рефлексивного підходу є дійсно радикальною, бо іде набагато далі, ніж розгляд етичних проблем захисту гідності досліджуваного через інформуючі угоди про участь у дослідженні. Мова іде про створення спільної значущої події, яка об'єднує дослідника і досліджуваного і спільної рефлексії вчинків в цій події, яка дозволяє відкрити суб'єктні джерела сенсоутворення.

Важливим кроком в розвитку груп-рефлексивного підходу було об'єднання в спільному контурі дослідження і впровадження, пошуку і відкриття знань із їх творчим застосуванням і використанням. Саме тому головний принцип груп-рефлексивного підходу полягає у створенні спільного контуру дослідження-впровадження. Це збігається із сучасними тенденціями осмислення взаємодії психології і практики (академічної науки і практики взагалі). Так, наприклад в межах бізнесу – теорії і практики менеджменту – набуває все більшого поширення створення таких одиниць, як I+D сектор (Innovation+Development) чи D&R команди (Development&Research), що об'єднують в одному процесі інновації і розвиток, дослідження і розвиток бізнесу. Ознакою нового тисячоліття стає поєднання практики і досліджень в психотерапії, де переглянуто лінійний односпрямований рух від

фундаментальних досліджень через прикладні до практики. Згідно діалектичному погляду на взаємовідносини теорії із практикою, практика може стати основою дослідження і отримання нового знання. Відповідно вимогою до практика стає необхідність в той же час бути дослідником, "крім відповідних психотерапевтичних компетенцій життєво необхідними стають методологічні й рефлексивні навички" [4, 6], які узагальнено в понятті свідомого/рефлексивного практика (reflective practitioner).

При всій значущості такого висновку датських колег у сенсі надання діагностичної функції професійній психологічній практиці, в контексті рефлексивної позиції дослідника ми хотіли розширити ці погляди в двох напрямках.

По-перше : в значній мірі такий висновок є перевідкриттям положень, сформульованих двома представниками школи рефлексивної психології С.Ю.Степанова і М.І.Найдьонова, які переосмислюючи практичні аспекти рефлексивно-методологічного руху в кінці 80-х, відмовилися не тільки від термінології, але й суті ігрової дії в межах рефлексивної практики. В багатьох аспектах розвинутий С.Ю.Степановим [5] шлях культури рефлексування датськими колегами ще не пройдено. Попри всі досягнення підходу культури рефлексивної практики, який термінологію інтервенції замінює на термінологію культивування, а виду психологічної роботи терміном рефлексивної практики (С.Ю.Степанов), ми на початку 90-х відмовились від цього такої реалізації (розвитку) напряму школи рефлексивної психології. Поступово ці поняття з акценту надавання нового змісту почали перетворюватись на тенденції від'єднання від понять: певного виду психологічної роботи; формування, притаманного радянській психології; інтервенції, притаманного західній традиції.

Наше нове переосмислення стосувалось і поняття практики і поняття культивування, і в цьому другому акценті ми концентрувалися на доланні меж традицій з одного боку, з іншого – збереженні надбань традицій в умовах глобалізації.

Саме введення в рефлексивний тренінг-практикум (РТП) і в проектну мета-технологію [6] тренінгових модулів, які наскрізним чином забезпечують комбінування рефлексивних і тренувальних процедур, забезпечує єдність нашого підходу із загальними психологічними технологіями. Через цей загальний тренувальний модуль забезпечується розуміння рефлексивних технологій як приросту до загальних, з одного боку, з іншого боку – стає можливою інтервенція в смислове поле персони і групи в чітко регламентованих умовах. Наявність конвенційного модуля в РТП забезпечує і нашу етичну інтервенційну позицію, і дослідницьку – при реалізації етапу формування, адже процедурність забезпечує відтворюваність. Таким чином, ми не відокремлюємося від загальної світової практики, не порушуємо принципів культивування при втручанні. Методологічно знаходячись на засадах практики (впровадження), виконуємо свої проекти в психологічному жанрі, і щодо конкретно-психологічної класифікації дій лишаємося в сфері дослідження.

Важливим, на наш погляд, є також акцент на відмінностях дискурсу української і європейської психологічних спільнот стосовно проблеми психологічного впливу. Наші колеги з Європи і Америки використовують відкритий і прямий термін психологічна інтервенція, від якого сахаються більшість вітчизняних теоретиків і практиків. "Об'єктом психологічної практики є зміни в процесах, а методом – інтервенція" [4, 9] (англ. *intervention* – втручання). Сутність інтервенції полягає у входженні і привнесенні чогось в систему для її перебудови.

На нашу думку, настала пора визнати, що навіть "актуалізація наявних у клієнта потенцій і резервів самодопомоги" [1, 376] є психологічним впливом за принципом втручання, просто при цьому відбувається інтервенція ресурсу іншого роду (рефлексивного, зокрема). Це є інтервенція в кращому своєму варіанті. В гіршому – прикриваючись образом допомоги здійснюється інтервенція, як виправлення сформованих психічних процесів (психокорекція), при чому в напрямку, до визначення якого страждаючий суб'єкт не має можливості долучитись (і потрапляє в умови вимушеного знесуб'єктнення). І якщо до окремої особи, що тимчасово ви-

пала із підтримуючих соціальних мереж, така прихована інтервенція може бути виправданою, за умови подальшого відновлення меж суб'єктності між клієнтом і психологом, то для ситуації взаємодії із групами цей підхід стає очевидно хибним.

Для подолання диспаритетності потрібно будувати простір інтерсуб'єктності, в межах якого початково узгоджуються і надалі рефлексуються межі можливих взаємовпливів і ризиків. Принциповим для застосування спільного контуру дослідження-впровадження в груп-рефлексивному підході є забезпечення паритетності суб'єктів, що вступають у взаємодію і взаємовплив. Створення спільного початкового простору інтерсуб'єктності в межах значущої події можливе при забезпеченні конвенції, узгоджувального процесу, яке визначає межі прийнятної інтервенції. Від якості узгодження і подальшої групової рефлексії залежить не тільки збереження суб'єктності, а й інтерпретація, а інколи й отримані результати. Традиційно в експериментальних психологічних дослідженнях здійснювалась імпліцитна угода про добровільне більш чи менш часткове знесуб'єктнення досліджуваного (перетворення на "піддослідного кролика" за природничою метафорою). Недостатня увага традиційної психології до особливостей узгодження на вході до інтерсуб'єктності дослідження стає одною із важливих причин подальших проблем використання отриманих знань (щонайменше, їх екологічної валідності). В спільному контурі відбувається створення, відкриття унікальних знань (їх конфігурації), потрібних саме цьому груповому суб'єкту, і проблеми супротиву при трансфері (передачі) знань чи реалізації знімаються, бо знання якісно інші.

В груп-рефлексивному підході постулюється можливість впливу на механізми флуктуації індивідуально-групової суб'єктності, пришвидшення чи затримання взаємопереходів завдяки спеціальним процедурам (структуруванню процесів, в тому числі й рефлексивних) й інтервенції рефлексивного ресурсу. Рефлексивне управління процедурами і через них – рефлексивними процесами – здійснюється груповим суб'єктом "командою тренерів", взаємодія якого з учасниками теж будується на основі узгодженої паритетності. Формується не суб'єктність, а умови оп-

тимізації взаємопереходів суб'єктності, нарощуються ресурси індивідуального і групового суб'єктів.

Другим принциповим положенням груп-рефлексивного підходу є введення категорії групової рефлексії і відповідних рефлексивних процедур, на основі яких відбувається рефлексивне управління. Існує мета-когнітивна єдність відомих механізмів і процесів рефлексії, що здійснюються в інтерсуб'єктній взаємодії на різних рівнях її цілісності. Інтеграція інтелектуальної, особистісної, міжособистісної і міжгрупової рефлексії взаємодії, взаєморозуміння, взаємоузгодження охоплюється поняттям групової рефлексії. Дано визначення групової рефлексії як системи високоорганізованого психічного відображення в континуумі мішаної онтології індивідуального – групового суб'єкта. З боку результату групова рефлексія характеризується ступенем суб'єктивної або об'єктивної новизни отриманого інтелектуального продукту, а також глибиною опрацьованості даного продукту. З боку процесу – обсягом каналів відображення, швидкістю переробки інформації, а також кількістю і рівнем переосмислень стереотипних знань або досвіду. Показана ключова роль групової рефлексії у переосмисленні конвенційних і когнітивних стереотипів. Сутнісною складовою організації відображення є акти переосмислення - повторного відображення з розвитком. Переосмислення може здійснюватися в різноманітних формах.

Групова рефлексія може існувати в формі окремих чи взаємопов'язаних рефлексивних актів, рефлексивних здібностей і рефлексивного стилю життя, який базується на цінності рефлексії і рефлексивній готовності до опанування проблемності, конфліктності, складнокоординованості життя. Мета-когнітивна єдність забезпечує можливість синтезу в груповій рефлексії відомих схем рефлексії: рефлексивного віддзеркалення себе, іншого, себе в іншому і т.д. (схеми "табло", "позицій", "рангів", "фантомних інших"); рефлексивного виходу (схеми "петлі", "мішка", "квадрату", "досок"), який ліквідує розрив діяльності; рефлексивної мета-мови (знакотканої реальності), при перекладі на яку з'являється можливість розв'язати

принципово нерозв'язну в межах попереднього дискурсу задачу; рефлексивного управління як суб'єкт-суб'єктної взаємодії носіїв рефлексії у формі її паралельної діяльності та постійного здійснення. Групова рефлексія лежить в основі груп-рефлексивної компетенції суб'єктів, груп-рефлексивного ресурсу організації (і соціосистеми будь-якого рівня), рефлексивних процедур як спеціально структурованих умовами рефлексивних процесів.

Нарешті, після розкриття потенціалу груп-рефлексивного підходу у подоланні парадоксу вивчення суб'єктності, можна зробити спробу підійти до проблем формування. Насамперед, треба визначити традицію розуміння формування психічного, як набуття нової більш розвиненої форми попередньо існуючого психічного, що відбувається в діяльності суб'єкта. На думку О.В.Брушлінського [7] поняття формування психічного є одним із основних понять для методологічного принципу єдності свідомості і діяльності, розробленого в працях С.Л. Рубінштейна, О.М.Леонтьєва, Б.Г. Ананьєва та ін. Найбільш систематично це поняття розроблено в двох концепціях – теорії психічного як процесу (С.Л. Рубінштейн і його школа), та теорії поетапного формування розумових дій (П.Я.Гальперін). В межах такого підходу акцент не ставиться на формуванні суб'єктності, формується психічні процеси (і відбувається розвиток особистості) через організацію спільної діяльності. Таким чином, зусилля спрямовуються на структурування психічних процесів в їх злитості чи диз'юнктивності (О.В.Брушлінский), чи уподібненні матеріалізованому еталону при поетапному формуванні розумових дій (П.Я. Гальперін, Н.Ф.Тализіна). Але все ж таки формування психічних процесів в лабораторних умовах чи в традиційній педагогічній (нажаль, досі непаритетній) схемі "вчитель-учень" не може остаточно зняти позначений парадокс формування суб'єктності.

З іншого боку існує методологічна традиція використання поняття рефлексивне управління (В.О. Лефевр) для позначення явищ передачі партнеру засад, на основі яких виводиться напередзадане рішення. Врахування моделі мислення і прийняття рішень супротивником, "імітування внутрішнього світу один одного",

щоб впливати на нього непрямо (формувати його спосіб отримання інформації про партнера, його картину плацдарму, мети і доктрини супротивника тощо). При цьому супротивник продовжує себе вважати автономним, незалежним і самостійним суб'єктом власного рішення, приходячи самостійно до того висновку і виконуючи ті дії, які задані іншим суб'єктом рефлексивного управління конфлікту. Нажаль, введений В.О. Лефевром [8] концептуальний апарат аналізу рефлексивного управління обслуговує лише накопичення потенціалу маніпулятивного управління "в обхід" дійсної суб'єктності.

Груп-рефлексивний підхід дозволяє провести аналіз системи рефлексивного управління і розглянути теоретико-методологічні засади його формування на інших аксіологічних засадах. При цьому на системному рівні розглядається не аспект протистояння суб'єктів в конфлікті, а умови формування інтерсуб'єктного простору спільної події. Навіть конкуруючі суб'єкти об'єднані в систему взаємовпливу і взаємодії, мають спільні правила і норми взаємозалежності, відображені в когнітивних схемах і мета-когнітивних процесах інтерсуб'єктності.

Повертаючись до парадоксу формування суб'єктності в дискурсі рефлексивного управління, наголосимо, що саме в сфері управління яскраво постають глобальні виклики прийняття настанов на демократичну суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників спільного процесу співробітництва-конкуренції. Суб'єктність (агенція) стає важливим ресурсом конкурентоспроможності, що загострює парадокс формування суб'єктності. При переході до розуміння рефлексивного управління як управління рефлексивними процесами групових суб'єктів у кооперативних системах без втрати суб'єктної якості партнерів, з'являється нова перспектива подолання парадоксу.

Проблема формування системи рефлексивного управління при цьому розв'язується через пошук мета-когнітивних шляхів створення простору інтерсуб'єктності як системи, в якій завдяки рефлексивній інтервенції та соціально-психологічному супроводу забезпечуються оптимальні умови досягнення суб'єкт-

суб'єктної взаємодії, інтегрованості, цілісності та повноти групового суб'єкта, що здійснює рефлексивне управління. Формування системи рефлексивного управління відбувається на основі врахування мета-когнітивних закономірностей самоорганізації групового суб'єкта, що діє в умовах структурованих процедурами процесів спільної діяльності і рефлексії.

Технологічні аспекти використання груп-рефлексивного підходу для практики формування системи рефлексивного управління неодноразово описані нами в інших роботах (див. щодо тренінгу-практикуму, [9,10], конвенційно-діагностичного модулю та проектної мета-технології [6]). Наголосимо тут лише загальну думку про те, що технології, збудовані на базі груп-рефлексивного підходу, спрямовані на забезпечення суб'єктної паритетності в спільному контурі дослідження-впровадження, завдяки чому складаються умови створення рефлексивного середовища в просторі інтерсуб'єктності.

Таким чином, підводячи підсумок проведеного аналізу, можна зробити висновки про те, що теоретико-методологічним рішенням парадоксу формування суб'єктності на рівні соціально-психологічного дослідження може бути створення спільного контуру дослідження-впровадження, в якому забезпечується простір інтерсуб'єктності між досліджуваним і дослідником, створюється можливість досягнення повноти групового суб'єкта. Груп-рефлексивний підхід забезпечує теоретико-методологічне підґрунтя для адекватного використання тренінгових технологій у вищій освіті, оберігаючи суб'єктів від надмірного втручання, маніпуляцій, безвідповідального технологічного впливу і нанесення шкоди. Можна рекомендувати викладачам вищої школи, які використовують тренінгові технології, в межах підвищення кваліфікації пройти спецкурс з груп-рефлексивної психології. Впровадження принципів груп-рефлексивного підходу слугуватиме запобіжником невинуватому використанню активних методів соціально-психологічного впливу.

Література

1. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении. – К.: Изд-во "Просвита", 1996. – 404 с.
2. Васютинський В.О. Інтеракційна психологія влади. – К. Київський славістичний університет, 2005. – 492 с.
3. Parker, I. Qualitative psychology: Introducing radical research. N.Y.: Open University Press, 2005. – 185 pp.
4. A scientific approach to psychotherapy. The Danish Psychological Association. – Fredericia: Elbo Grafisk Printing. – 2007. – 44 pp.
5. Степанов С.Ю. Развитие рефлексивной культуры госслужащих инновационно-гуманистическими методами: Автореф. дис. . . . доктора психол. наук. Москва, 1989. - 48 с.
6. Найдьонов М.І. Проектная мета-технология трансформации организаций как реализация групп-рефлексивной концепции на рынке психологических услуг.//Теоретичні і прикладні проблеми психології. – Луганськ: Видавництво СНУ ім. В.Даля, 2006. – № 5(16) – С. 137–146
7. Брушлинский А.В. О формировании психического // Психология формирования и развития личности / Отв. Ред. Л.И.Анцыферова. – М.: Изд-во "Наука", 1981 – С. 106-126
8. Лефевр В.А. Конфликтующие структуры. Издание третье. М.: Институт психологии РАН. 2000. 136 с
9. Найденов М.И. Рефлексивный универсальный творческий тренинг-практикум и проблема профессиональной подготовки школьных психологов // Проблемы комплексного изучения и гармонического развития человека / Тезисы докл. и Ч.2, – Тверь, 1991 – С. 77—80 (<http://My.eLVisti.com/naid/ru/1str/public.htm>)
10. Найдьонов М.І. Конвенційні та когнітивні стереотипи як складові складно-координованості //Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості і обдарованості: Збірник наукових праць/За ред. В.О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2007. – С. 148—159

Анотації. Розглянуто теоретико-методологічні основи груп-рефлексивного підходу до тренінгових технологій. Пропонується створення спільного контуру дослідження-впровадження, в якому забезпечується простір інтерсуб'єктності між досліджуваним і дослідником. Показано доцільність формування системи рефлексивного управління як форми подолання парадоксу.

Ключові слова: суб'єктність, груповий суб'єкт, інтерсуб'єктність, паритетність, рефлексивне управління

Рассматриваются теоретико-методологические основания групп-рефлексивного подхода в социальной психологии. Предлагается создание совместного контура исследования-внедрения, в котором обеспечивается пространство

интер-субъектности между исследуемым и исследователем. Показана целесообразность формирования системы рефлексивного управления как формы преодоления парадокса.

Ключевые слова: субъектность, групповой субъект, интерсубъектность, паритетность, рефлексивное управления

Theoretical-methodological base of the group-reflective approach of the social psychology are considered. Creation of the common research-introduction contour are proposed, where inter-subjective space are between researcher and explored participants. Forming of the reflective management system is shown as a paradox overcoming.

Key words: subjectivity, group subject, inter-subjectivity, parity, reflective management